

IRODALOM.

A nyelvtanítás lélektani alapja.*

1882-ben, tehát éppen 25 évvel ezelőtt, jelent meg *Quousque tandem* (Viëtor V.) «*Der Sprachunterricht muss umkehren*» című röpirata. Ennek a megjelenése volt az első riadó jel ahhoz a módszerharchoz, mely immár egy negyedszázad óta folyik a modern nyelvtanítás terén. A «Reform» Németországból csakhamar áterjedt Franciaországra és Angliára is, úgy hogy az egész művelt nyugat nyelvpædagogusai résztvettek a küzdelemben. Az első újítók erejük javát az akkori «grammatizáló és fordító» módszerek megdöntésére fordították: inkább romboltak, mint építettek, többet korholtak, mint amennyit javítottak, sokat tagadtak és keveset állítottak. A haladás szempontjából ezt is eredménynek tekinthetjük; azt is, amit tagadtak, és azt is, amit állítottak. Vitairataikban és a reform alapján készült tankönyveikben ugyanis a *beszélt, élő* nyelvet vették a tanítás alapjává.

Mint minden oly reform terén, mely keletkezésekor az egységes lélektani alapelvet nélkülözi és inkább csak a helyesnek a sejtésével, mint biztos tudásával indul meg, úgy itt is különböző irányok támadtak. Mindezeket a szaklapokban és szakgyűléseken (Neuphilologentage) megvitatták, a módszertanokban kifejtett és a tankönyvben alkalmazott *több* rendbeli alapelvek fűzik a reformhoz. Ily alapelvek: a beszéd tanítása, a grammatika alárendelt szerepe, az anyanyelv kikerülése, a tárgyak szemléltetése stb. És aszerint, amint az egyik vagy másik elv van túlsúlyban, támadnak a reformon belül a különböző elnevezések alatt forgalomba került módszerek, amelyenek: a természetes módszer, az analitikai módszer, a direkt-módszer, a közvetítő módszer és az intuitív módszer.

* *Az idegen nyelvek tanításának lélektani alapja.* Irta Boga Imre Máramarosziget, 1907.

Ezek közül a legnagyobb tekintélyre a direkt módszer tett szert, olyannyira, hogy laikusok, és kevésbé laikusok is, minden reformot a «direkt-módszer» elnevezéssel hoznak kapcsolatba.

Az áramlat, mely odakünn oly hatalmas hullámokat vetett, hazánkat sem hagyta érintetlenül. Elméleti téren általában igen keveset foglalkoztak pädagogusaink e nagyfontosságú kérdéssel, pedig Magyarországon az idegen nyelvek sikeres és könnyű tanítása a nemzetiségek magyarosítása szempontjából nemzeti érdekekkel bír. Gyakorlati téren, a direkt és hasonló módszerű tankönyvek elterjedtségéről ítélve, a «Reform» nálunk közkeveltségnek örvend. Csakhogy e tankönyvek egy része, különösen egyike a legelterjedtebbeknek, inkább különböző külföldi tankönyvek utánzásán alapul, mint magának a módszernek tanulmányozásán és ismeretén. Örömmel kell hát üdvözlönnünk egy oly munkát, mely az idegen nyelvek sikeres tanítását ismerteti. «E tekintetben minden szerény törekvést figyelembe kell vennünk», mondja az ismertetendő értekezés szerzője, és ez ím szívesen megtörténik.

«Úgy találom, hogy az idegen nyelvek tanítása nélkülözi még mindig a kellő lélektani alapot», így kezdi Boga Imre fejtegetéseit. Kérem: igaz-e, hogy az új módszerek, különösen az annyira elterjedt direkt-módszer, nélkülözik a kellő lélektani alapot? és másodsorú kérdem: vajjon jelen értekezés szerzője megtalálta-e azt?

Az értekezés három fejezetből áll. Ezek vázlata a következő:

I. Meddőség az eddigi tanításban, meddőség az eddigi módszertani vitákban. Oka: az alapelv nem lélektani. Ezt kell megkeresni. A szerző új alapelve: a szavak (az anyag) elsajátítása: tárgyképzet és hangképzet (szó) társítása; mondatszerkesztés elsajátítása szempontjából a tényező gondolat (a fogalmak közötti viszony gondolata) társítandó a nyelvtani alakkal (raggal, viszonzyszóval). Ezen alapelvből folyó vezérszabályok.

II. Az eddigi módszerek bírálata általában, a direkt-módszeré különösen. III. Tanítási tervzetet a kifejtett lélektani módszer alapján.

Logikusabbnak találom, ha ismertetésemet a II. fejezettel kezdem, ahol szerző az eddigi módszereket veszi késhegye alá. Talán ő is helyesebben cselekedett volna, ha előbb rombol és azután építi fel a direkt-módszer romjain a saját rendszerét: vagyis azt az utat követi, melynek nem követését a reformnak szemére hányja, amikor így szól: «Az új elméletek nem a régiek romjain keletkeznek, hanem csak a régiek mellé sorakoznak».

Boga «a direkt-módszer» iránt különös ellenszenvet érez. Azt mondja róla, hogy: «az egész direkt-módszert egy emlézési magolási rendszernek tekinthetjük», hogy «egyoldalú», hogy tőle «nem sokat

várhatunk», «helytelen, téves, célra nem vezető eljárásokhoz is vezethetett». Hallom a tapsokat, melyek a «Reform» ellenzőinek táborából Boga úr felé csattannak. Merem állítani, hogy azok épp oly rosszul ismerik a direkt-módszert, mint Boga Imre. Hogyan? Hát az a módszer, mely Franciaországban hivatalosnak deklaráltatott, melynek nyelvkönyvei (Dent's Modern language series) Angolországban általánosan használatnak, melyről csak nem régiben az angol gyarmatok Londonban összesereglett pädagogusai kimondották, hogy a gyarmatokban az angol nyelv tanítására a legcélravezetőbb út; ez a módszer nélkülözne minden lélektani alapot? — meddő, hibás, ferde volna? Mint a direkt-módszernek egyik híve örülök az alkalomnak, hogy azt most védelembe vehetem és a róla elterjedt hamis nézeteket talán tisztázhatom. És én azért vagyok híve, mert felfedeztem, hogy van alapelve, még pedig *lélektani*.

Boga szerint a direkt-módszer alapelve így hangzik: «Beszélve tanulni, illetve tanítani a nyelvet. Mert a mindennapi élet is azt tanítja». De kérdem, honnan veszi ő ezt az alapelvet? Minden idézetét megjelöli a könyvben, csak éppen ezt nem, pedig itt lett volna szüksége a hivatkozásra. Nem kérem, nem ez az alapelve a direkt-módszernek; a beszélgetés csak egyik eszköze. De még az a másik, nagyon is szembeötölő nyilvánulása, mely pedig szakembereket is megtévesztett, t. i. az «anyanyelv kikerülése» sem vonatkozik a módszer lényegére, *alapelvére*. Természetes, hogy a hamis alapelvől levont következtetések is tarthatatlanokká válnak. És éppen úgy, amint a Boga által a direkt-módszernek tulajdonított alapelv helytelen, úgy az ebből levezetett egyéb kifogások is igazágtalanok. Ilyenek: hogy a direkt-módszer kész mondatokkal, nyelvalakokkal rakja meg az emlékezés tábláját, melyeket aztán alkalomadtán előszed, hogy egyszerűen rámutat arra a helyzetre, melyben a gyermek van, mikor anyanyelvét tanulja. Ezzel szemben felhozhatom Bourgoigne-nak a direkt-módszer kiváló ismerőjének szavait: «Nous suivrons les leçons de la nature *non pour imiter son désordre, mais pour suivre ses claires et simples lois. La confusion, le hasard de l'enseignement maternel, nous tâcherons de l'ordonner, afin d'aller plus vite et plus sûrement*».* A legsúlyosabb vád azonban, mellyel Boga úr a mi módszerünket illeti, ím ez: «Előhozakodnak a nyelv tényeivel anélkül, hogy a tárgy képzetének és a gondolatoknak egyidejűleg való felébresztéséről előbb gondoskodás történt volna». Aztán így folytatja: «A direkt-módszer ugyan (*ugyan!*) akarja a mesterséges beszélgetést a természetes beszélgetésekhez közelebb hozni. De hogyan? Úgy hogy a társalgás tárgyát szemlélteti

* Revue Pédagogique, 1907. janvier.

(tehát mégis!). De hisz az idegen nyelvtanításnál nem *tárgyak*, hanem *nyelvtények* szemléltetésére van szükségünk». Tehát mégis gondoskodik a tárgy képzetének egyidejűleg való felébresztéséről? Nos, szerző uram, tegyen még egy lépést előre és mi közvetlenül egymás mellett fogunk állani a direkt-módszernél. Én ugyanis hozzáteszem, hogy a direkt-módszer, az igazi direkt-módszer, nem az, mely az országszéliében elterjedt tankönyvekből elötünik, igenis gondoskodik a gondolatoknak a nyelv tényeivel egyidejűleg való felébresztéséről, és nemcsak tárgyak, hanem a nyelvtények szemléltetésével is törődik. Mert nem az teszi a direkt-módszert tanulóknál és tanítóknál egyaránt oly kedvelté és oly elterjedtté a világ minden részében, hogy beszéltet, rendszertelenül, tartalmatlanul, még kevésbé az, hogy az anyanyelvet «megveti», hanem mert a szavakat és a mondatokat is közvetlenül (*direkt!*) a gondolatokhoz kapcsolja és így érteti meg a tanulóval a mondatokat és nem használja a megértetéshez az anyanyelv közvetítését; továbbá mert a beszéltetésnél nem fordítandó szöveget nyújt néki, hanem gondolatokat ébreszt fel benne, melyeket a tanuló nyelvtényekkel, mondatokkal felruház. És mindezt rendszeresen, fokozatosan, tervszerűen tekintettel a szókincsre, de egyszersmind tekintettel a nyelvformák erősítésére is. «L'étude du vocabulaire et celle de la grammaire se développent en même temps, et l'une par l'autre, puisqu'on procède toujours par phrases et non par mots isolés» mondja Bourgoigne az idézett helyen.

És most itt az ideje, hogy az értekezés pozitív részével is foglalkozzunk, azzal a résszel, melyben szerző a nyelvtanítás egyetlen helyes alapelvét, a lélektanit keresi. Az olvasó az eddigiekből bizonyára sejti, hogy Boga Imre abban találta meg azt az alapelvet, amit a direkt-módszerben nélkülöz, pedig benne van. Tévedett. De ez a tévedés örvendetes lehet a direkt-módszer hívei előtt, mert látják, mint jutott el egy filozófiailag művelt, a pszichológiához értő és logikailag fegyelmezett agy arra az útra, melyen ők már régóta vidáman haladnak.

Ime Boga fejtegetéseinek gondolatmenete:

«A beszéd, mint bármely épület, anyagból és ennek szabályos egészé váló feldolgozásából áll.» A beszéd anyaga a szavak, melyeknek a lélekben fogalmak felelnek meg; a fogalmak viszonyba helyezése gondolatot képez. Midőn az elme a gondolatot kifejezi, mondatot szerkeszt. A *szavak* ismerete kétféle képzet társításából származik: a tárgyképzet és a vele együtt fellépő hangképzetből. Ha a tárgyat látom, pl. kutyát, akkor azzal együtt felébred a «kutyá» (Hund v. canis) hangképzet, és megfordítva a hangképzet felkelti bennem a megfelelő tárgyképzetet. A nyelvtanítás feladata tehát a kétfajta kép-

zetet addig társítani, míg azoknak állandó kapcsolódása nincs biztosítva. Az írott nyelvnél e képzetekhez még egy alakképzet, az írott betűk egymásutánjának képzete járul, mely mint harmadik képzet és mint *látási* képzet csak erősíti a társítást. «Ezek után megállapíthatjuk, hogy az *anyaggyűjtés munkájában a működő erő a képzettársítás.*» — Ez a művelet a direkt-módszerben is szerepel. Magam részéről csak két mellékkörülményre akarok emlékeztetni, melyekről Boga úgy látszik megfeledeznek. Először: Az *idegen* nyelv tanításánál, tehát mikor a tárgyképzet az anyanyelv hangképzetével már szorosan kapcsolódott, az újabb társítás alkalmával fellép az anyanyelv szava is és ekkor keletkezik egy keresztező képzettársulás (cross-association), mely eleinte zavarólag hat, a módszer helyes és állandó alkalmazása mellett azonban idővel kiküszöbölhető. Másodszor: Az írott, illetőleg nyomtatott alak képzete igazán csak azon a fokon fog erősítőleg hatni a szó fixirozására, amikor az idegen betűk és betűcsoportok hangértéke hosszas gyakorlat által a tanuló elméjében már tudatossá vált, mert addig a tanuló az idegen nyelv betűinek az anyanyelvben megszokott hangértéket fogja tulajdonítani.

Sokkal nagyobb fontosságúnak tartja a szerző a beszéd másik elmemunkáját, a *mondatszerkesztést*. A gondolatalakítás nemcsak két fogalomnak egymás mellé helyezéséből áll, hanem hozzájárul a fogalmak egymáshoz való viszonyának, «vonatkoztatásának» gondolata is. E mondatban: *az atya ad*, nemcsak két fogalom jut kifejezésre, hanem azoknak egymáshoz való viszonya is. Ez a tőgondolat. Ez az alapgondolat felbresztheti a *kihatás gondolatát* és akkor keletkezik egy bővebb körű gondolat: *az atya pénzt ad*. Ehhez járulhat még a *tulajdonítás gondolata*, ha azt kérdezzük kinek? És ekkor a nyelv hozzáfűz még egy szót, mely külső alakjában a tulajdonítás gondolatát is kifejezi, t. i. a *fiúnak*. Ezt a viszonyt, amely a tényezőgondolat és annak külső kifejezője: a rag között van, a nyelvtan tanítja. A nyelvtan ismerete azonban távolról sem elégséges a szerkesztés munkájára, hanem ez a készség szintén pusztán képzettársítás eredménye. Társítanunk kell a tényező gondolatot (a *kihatás, tulajdonítás, birtoklás, a térben való elhelyezés stb. gondolatát*) a megfelelő ragképzettel. Így támad majd idővel a szerkesztési készség, mely munkában a reflexiónak semmi szerepe nincs.

Míg az előbb tárgyalt képzettársításról t. i. a szavaknak a tárgyhöz való fűzéséről koncedálja, — nehezen ugyan, — hogy az a direkt-módszer eljárásában is szerepel, addig az utóbbi felfedezést Boga kizárólagos sajátjának kívánja tekinteni. Pedig ha behatóbban foglalkozott volna a direkt-módszer újabb teoriájával, és különösen ha az ezen módszer alapján készült nyelvkönyveket, mint pl. a Schweitzer-

féle könyveket (Enseignement direct de la langue allemande) vagy a Dent's First German Book-ot, vagy Theisz «Deutsche Sprachschule» című könyvet és — ne vegyük szerénytelenségnek — a Miklós-Kaiblinger-féle német nyelvkönyvet, tanulmányozta volna, akkor rájött volna, hogy ez az elv már a gyakorlatban is keresztül vitetett.

Mert mit csinál a modern nyelv modern tanára akkor, midőn szemléltetve azt mondja: *voilà une plume, voilà des plumes, vagy dein Rock ist grau, deine Aufgabe ist gut, stb.*, vagy amikor a jelenben leírt cselekvénysorozat elé azt teszi, hogy «gestern» és múlt időben mondja el ugyanazt? Nem követi-e akkor a Boga könyve által hirdetett eljárást, hogy a tényezőgondolatot ébrentartva iparkodik azt a megváltoztatott külső formához kapcsolni? És miért értené meg az új nyelvtani formát a gyermek, ha csak nem azért, mert a tanár (tankönyv) nemcsak a tárgyakat szemlélteti, hanem az új alak alapjául szolgáló tényező gondolatot is.

Sőt mi, a direkt-módszer hívei, tudatában vagyunk egy oly nehézségnek is, melyet Boga nem látszik figyelembe venni. Ő ugyanis az anyanyelv tanulásának módszerét rendszeresítve át akarja vinni a modern nyelvek tanítására, holott itt is számot kell vetni azzal a keresztező társítással, mely az anyanyelv bírása folytán az agyban támad. T. i. a tényezőgondolat felidézésekor az anyanyelvnek megfelelő nyelvtani forma képzet zavarólag fog közbelépni; és ennek leküzdésére nagy gondot kell majd fordítani.

És most bíráljuk meg azokat a szabályokat, melyeket szerzőnk világosan és logikusan felállított alapelvből levezet.

1. «A tőmondatból kell kiindulni és fokozatosan haladni a bővebb körű mondatokra, és addig a következő mondatkörre nem térhetünk, míg az előbbi mondatkör tényezői kellőképp nem társultak». Ez azt jelentené, — pedig nem jelenthet mást, — hogy amíg az alany összes nyelvtani formáiból, az állítmány összes alakjaival és az alany és állítmány egymáshoz való viszonyát kifejező összes változataiból alakítható tőmondatokat a tanuló *spontánszerűen* kifejezni nem tudja, «addig tárgyrágokról vagy esetekről, avagy pláne határozókról nem beszélhetünk». Itt már elválnak utaink. Abba semmi esetre sem mehetünk bele, hogy tanítványainkat hónapokon keresztül csak tőmondatokkal untassuk, mert egy félévbe legalább beletelik, míg a tanuló a tőmondat összes alakulásait (a rendhagyókról nem is szólva) elsajátítja. Boga tévedése ugyanis abban rejlik, hogy a fokozatot tisztán a szerkesztés szempontjából akarja megállapítani és nem ügyel arra, hogy a szóanyagban való fokozatos előhaladás legalább is oly fontos, mint a mondat szerkesztésben való készség. Módszerében melléknevet mint jelzőt egyáltalában nem tanulnának a gyermekek, míg pl. az

igék mult és jövő ideit nem ismerik. Nem, ebben őt nem fogjuk követni.

2. A második szabály «azt parancsolja, hogy: Minden fázison, minden társításhoz elég idő és alkalom nyújtandó». Megtörténik a helyesen értelmezett direkt-módszerben.

3. «Az idegen nyelv elsajátításánál az iskolában a látás szervét is kellőképen fel kell használni.» Tudvalevőleg megtörténik a direkt-módszerben; talán *kelletlenül* nagyobb mértékben.

4. A tárgy képzetét a maga hang- és alakképzetével addig tartjuk együtt, míg valamelyes társítás létre jött. Bennfoglaltatik a második szabályban.

5. «Felébresztendők és kellő ideig ébren tartandók a tényező gondolatok.» Ezt a szabályt a mi módszerünk szintén egyik legfontosabb feladatának tartja. A módszer lényegét átérző és gondosan szerkesztett tankönyvek olvasmányaikban és beszédgyakorlataikban mindig valamely tárgycsoportot a neki leginkább megfelelő nyelvtani formával hoznak kapcsolatba, pl. a ruházatot a birtoklás gondolatával (mein, dein, sein), a ház részeinek neveit a helyhatározóval stb.

Tehát a direkt-módszer nemcsak az alapelvben, hanem az abból folyó szabályokban is követi Boga követelményeit.

Munkájának III. részében szerző röviden válaszolja azt a tanmenetet, mely az alapelvből és az ismertetett szabályokból önként következne. Erre azonban nem kívánok kiterjeszkedni. Oly részletek ezek, melyekre egy, «az idegen nyelvek tanításának lélektani alapját» ígérő munkában nem is számítunk, és amelyeket, úgy látszik, Boga a most sajtó alá készülő «A német nyelv elsajátításának kézi könyvé»-ből előlegez.

Boga könyvének mindenesetre örülnünk kell, hiszen oly kevesen foglalkoznak nálunk a nyelvtanítás teoriájával, pedig a nyugati kultúrnyelvek ismerete egyrésztől és a magyar nyelvnek tanítás útján való terjesztése másrésztől, nemzetünkre nézve életkérdés. Az a körülmény, hogy szerző önállóan, az eddigi módszertani könyvektől függetlenül, éles megfigyeléssel, helyes következtetésekkel ugyanarra az eredményre jutott, mint amelyet a direkt-módszer már régóta hirdet és alkalmaz, ez a körülmény — mondom — az *utóbbinak* csak előnyére válhatik.

Birálónak is főleg az volt a célja, hogy azokat a ferde nézeteket, hamis fogalmakat, melyek a direkt-módszerről nálunk még annak barátai között is uralkodnak, eloszlassa, és hogy neki minél több felvilágosodott hívőt szerezzen.

Dr. Kaiblinger Fülöp.